Szécsi Gábor

ETIKA ÉS POLITIKAI KOMMUNIKÁCIÓ

„A politikum területe ugyan nem annyira közvetlenül anyagi jellegű, hogy ott minden hazugság oly közvetlenül és hamar megbosszulná magát, mint pl. a műszaki alkotás vagy a termelés területén, azonban nagyon is központi jelentőségű ahhoz, hogy hazugságai idővel végzetesekké ne váljanak. Az általánosan elterjedt ellenkező nézettel szemben le kell szögeznünk, hogy a politikában hazudni nem lehet. Pontosabban: lehet itt-ott hazugságokat mondani, de nem lehet hazugságra politikai konstrukciókat, politikai programokat felépíteni." A kiegyezés kori társadalmi, politikai viszonyokat vizsgálva jut erre a következtetésre Bibó István 1946-ban írt, „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem" című tanulmányában.[1]

Bibó fent idézett írása szép példa arra, hogy az erkölcs és politikai cselekvés kapcsolatát firtató munkákban mennyire erőteljesen egybefonódnak a deskriptív (leíró) és normatív (előíró) elemek, s hogy mennyire nem lehet ezt a két szempontot egymástól elkülönülten felfedezni a témával kapcsolatos okfejtések hátterében. Ennek oka, hogy hol nyíltabb, hol rejtettebb módon, de valahol valamennyi, a problémakört érintő munka egyúttal egyfajta állásfoglalás is a politika és etika szétválasztásának lehetőségéről. Pontosabban, arról a Machiavelli óta számtalan formában újrafogalmazott problémáról, hogy vajon a politikai cselekvés szabályait a gyakorlatban korlátozzák-e erkölcsi megfontolások vagy sem? Akár deskriptív, akár normatív módon közelítik is meg ezt a kérdést a témakörrel foglalkozó szerzők, ilyen vagy olyan formán, de kitérnek a politika és etika szétválasztásának problematikájára.

És így vannak ezzel a demokratikus politikai gyakorlatot vizsgáló filozófusok, politológusok, eszmetörténészek is. Többségük számára ugyanis világos, hogy a demokratikus politika erkölcsi dilemmák sora elé állítja a gyakorlati politikust. A kérdés, hogy ezeknek az erkölcsi dilemmáknak a megoldásában milyen súlya, jelentősége van az erkölcsös viselkedésnek, az erkölcsi jellemnek.

Azok, akik a politikai gyakorlatot vizsgálva a politika és az etika szétválasztása mellett érvelnek, a moralitás kérdését pusztán a demokratikus jogállam alkotmányos, jogi alapjait illetően tartják releváns tényezőnek. Erős leegyszerűsítéssel ezeknek az érveknek a többségét

arra a gondolatmenetre vezethetjük le, hogy a politikai gyakorlatot meghatározó szabályok politikaiak és nem erkölcsiek. Így a politikai cselekvések megítéléséhez a morális szempontokat figyelmen kívül kell hagynunk. Ebben a megközelítésben tehát, noha a demokratikus politikai berendezkedés alkotmányos intézményrendszere erkölcsi elveken alapul, a politikai cselekvéseket alapvetően nem morális indítékok motiválják.

„A politika – írja Max Weber *A politika mint hivatás* című művében – olyan üzemmé fejlődött, amelyet szükségképpen a hatalomért vívott harcban és az alkalmazott harci módszerekben járatos, a modern pártharcok iskolájában edződött emberek működtetnek."[2]

Ebben az „érdeküzemben" pedig, folytathatnánk a fenti eszmefuttatást, a felmerülő erkölcsi dilemmákkal kapcsolatban sokkal inkább politikai, semmint erkölcsi válaszok, megoldások születnek. Az erkölcs az állampolgárok cselekedeteit szabályozó jogrendszert és nem a cselekedetek motivációit határozza meg. Tehát a Machiavelli nyomdokain haladó teoretikusok felfogásában egyfajta külső motivációs tényezőként érvényesül.

Nyilvánvalóan elutasítják ezeket a téziseket azok a szerzők, akik a demokratikus politika egyik legfontosabb ismérvének az erkölcsi motivációk által közvetlenül meghatározott politikai gyakorlatot tekintik. Az ő felfogásukban a modern demokratikus közösség erkölcsileg egyenlő polgárok közössége, amely nem létezhet morális alapú bizalom nélkül.

Ez a bizalom kell, hogy áthassa a demokratikus politikát is, amelynek gyakorlatát morálisan hiteles politikusoknak kell meghatározniuk.

Ebben a megközelítésben az erkölcsi jellem, az erkölcsösség megítélésének komoly politikai relevanciája van. Olyannyira, hogy a politikai kommunikáció sem lehet eredményes a politikus hitelességéből fakadó befogadói bizalom nélkül. A politikus egész egyszerűen nem tud meggyőző módon kommunikálni akkor, ha sem őt, sem mondandóját nem tekintik erkölcsileg hitelesnek. A politika és erkölcs szétválasztásának tehát, vallják ennek az álláspontnak a képviselői, a politikai gyakorlat aspektusából nincs semmiféle létjogosultsága.

1.

Erkölcsi dilemmák és kommunikációs stratégiák a politikai gyakorlatban

A fenti, némiképp végletes álláspontok között próbál Max Weber már idézett munkájában hidat verni egy érdekes kísérlettel. Azzal jelesül, hogy a politikai cselevések etikájának két alapvető típusára hívja fel a figyelmet.[3] Weber a politikai cselekvések következményeiből

kiindulva hangsúlyozza, hogy a politikai gyakorlatban van valami, ami felülírja az ún. abszolút etika előírásait, maximáit. S ez nem más, mint a politikusok felelőssége. Az a tény, hogy egy politikusnak rendszerint el kell számolnia cselekvései előrelátható következményeivel. A „helyes" célok érdekében hozott „jó" döntések gyakran követelnek erkölcsi kompromisszumokat a döntéshozótól, aki a legteljesebb mértékig köteles cselekedetei végrehajtásakor figyelembe venni az őt befogadó közösség, a társadalom érdekeit. Nem személyes hatalomvágya, egyéni érdekei szentesítik tehát az általa választott eszközöket, hanem a közösségi célok, az emberek boldogulásáért tett erőfeszítése, a társadalom fejlődéséért érzett felelőssége. Ilyen értelemben döntéseit erkölcsi maximák vezérlik. Csakhogy ezeknek az erkölcsi maximáknak a gyújtópontjába nem valamilyen a cselekvéstől elvonatkoztatott „időtlen" morális szempont, hanem a gyakorlati cselekvések következményei iránt érzett felelősség kerül.

A politikai cselekvéseket tehát egyfajta „felelősségetikának" kell meghatároznia, mely számol az egyén cselekedeteinek társadalmi következményeivel, a közösség életére gyakorolt hatásaival. Szemben az ún. „érzületetikával", amelynek maximái túlmutatnak a tettek következményein és az ezzel kapcsolatos egyéni felelősségen, s ezáltal semmilyen, a közösség érdekeit szolgáló erkölcsi kompromisszumot nem tesznek lehetővé. Az „érzületetikának" el kell utasítania minden olyan cselekvést, mely erkölcsileg „veszélyes" eszközhöz folyamodik. Ahogy Weber fogalmaz: „Ha egy tiszta érzületből fakadó cselekedet következményei rosszak, akkor azért a cselekvő személyében nem saját maga, hanem a világ, mások ostobasága, vagy az azokat eképp teremtő Isten akarata felelős. Ugyanakkor az az ember, aki a felelősség etikájában hisz, szükségképpen számol az átlagember gyarlóságával; miként Fichte nagyon helyesen mondta: nincs joga arra, hogy jóságukat és tökéletességüket tételezze fel. Nem érzi magát abban a helyzetben, hogy saját cselekedete következményeit – ameddig képes volt azokat előre látni – másokra hárítsa."[4]

Ahogy tehát azt Weber is hangsúlyozza, a politikus cselekedeteinek közösségi következményei és a velük kapcsolatos felelősség erkölcsi kompromisszumokat követelnek az érintettek részéről. Az állampolgárok jóléte, a közösség érdekei által vezérelt döntések gyakran a politikus erkölcsi integritásának feladásával járnak együtt. Más szóval olyan tettek végrehajtására kényszerül, amelyek a legkevésbé sem felelnek meg morális felfogásának, értékrendjének. A politikus cselekedeteit meghatározó döntési helyzetek így általában komoly erkölcsi dilemmák forrásaivá válnak, amelyek feloldására persze a demokratikus politika önmagában még nem kínál általánosan használható receptet.

Egy politikus nyilvánvalóan akkor járna el helyesen ha ezeket az erkölcsi dilemmáikat feltárná a közösség előtt. Ha világossá tenné a döntési szituáció lényegét, a cselekedeteit motiváló valódi indítékokat és tettei lehetséges következményeit. A politikai kommunikáció úgy válna hitelesebbé és ezáltal meggyőzőbbé, ha az állampolgárokat nem pusztán a döntésekkel, már elfogadott stratégiákkal, de magukkal a döntési helyzetekkel, dilemmákkal is szembesítené, s ha eközben pontosan érzékelhetné a politikus cselekedeteit átható felelősségérzetet is. Ily módon a politikai kommunikáció során megszólított polgárok joggal érezhetik, hogy a dilemmát előttük feltáró politikus ezzel az aktussal bevonja őket a probléma megoldásába, a célok kijelölésébe, az azok megvalósítását szolgáló eszközök kiválasztásába. Az emberek a meggyőző kommunikáció eredményeként morálisan egyenlő személyek közösségének tekintik az őket befogadó politikai közösséget, s nem őket pusztán eszközként nyilvántartó hatalmi harcok terepének.

A demokratikus politikai gyakorlat azonban napjainkra ettől az ideálistól merőben eltérő képet mutat. Ennek legszembetűnőbb jele a kommunikációs helyzetek gyújtópontjába kerülő témák instrumentalizálódása. A politikai kommunikáció során hivatkozott értékek, dilemmák, döntési szituációk mint témák pusztán kommunikatív eszközökként működnek, nem a politikus cselekedeteit valóban meghatározó értékekként, dilemmákként és döntési szituációkként. Használatuk a meggyőzés hatékonyságát hivatott biztosítani az egyre bonyolultabbá váló politikai kommunikációs szituációkban. Manipulációs kellékekké válnak, s ez egyúttal a velük kapcsolatos kifejezések egyfajta inflációjához is vezet.

Tanulmányom hátralévő részében ennek okaira szeretnék rávilágítani. Mégpedig oly módon, hogy a kérdéskört az újonnan megjelenő és elterjedő kommunikációs technológiák politikai kommunikációra gyakorolt hatásaira kitérve tárgyalom tovább.

2.
Politikai kommunikáció az elektronikus médiumok korában

A politikusi szerep alapvetően kommunikációs szerep, amelyre ily módon erőteljes hatással vannak azok a technikák, amelyek segítségével a politikus üzeneteit a célszemélyekhez el kívánja juttatni. Ezek a hatások – legyenek azok általános, a politikus gondolkodását, fogalmi apparátusát , nyelvi kultúráját érintő, illetve konkrét, a kommunikációs stratégiákat befolyásoló hatások – egyaránt komplexebbé teszik a kommunikációs szituációkat, s ezáltal a politikusok kommunikációs szerepét is.

Az elektronikus médiumok (rádió, televízió, internet, mobil telefon) használata nem egyszerűen a politikai kommunikáció technikai mozgásterét növeli, de komplexebbé teszi magát a kommunikációs szerepet és erőteljesen megváltoztatja a szereppel kapcsolatos elvárásokat is.

A sokcsatornás kommunikáció megszületésével kiszélesedik, mind több befogadót érint a nyilvánosság. Az újabb és újabb kommunikációs technikák újabb és újabb nyilvánossági fórumokat nyitnak meg a kommunikáló felek között, aminek eredményeként nem pusztán a nyilvánosság szerkezete változik meg, de a kommunikációban résztvevők képzete is magáról a nyilvánosságról. Erre hívja fel a figyelmet a televízió hatását vizsgáló kommunikáció-kutató, Joshua Meyrowitz is, aki úgy véli, hogy a sokcsatornás tömegkommunikáció nem egyszerűen új technikai lehetőségeket kínál, amelyek révén megvalósulhat több, eddig egymástól elkülönült „szituációs környezet" közötti kommunikáció, de olyan kommunikációs gyakorlat alapjává válik, amely megváltoztatja magát a társadalmi szituációt is.[5]

Az elektronikus médiumok elterjedését megelőzően egy adott társadalom publikus kommunikációs terepét leképző, hagyományos vagy klasszikus nyilvánosság keretei rendszerint egybeestek a nemzetállam határaival. Az új tömegkommunikációs eszközök megjelenésével és kiterjedt használatával azonban a társadalom és az egyén életét meghatározó témákról folyó kommunikáció a tradicionális nemzetállami-társadalmi keret mellett újabb terepeket talál magának. Egyrészt tágul ez a keret a globális szintek irányába, másrészt viszont szűkül is a helyi, lokális témák előtérbe kerülésével. E folyamat eredményeként, ahogy arra John Keane is felhívja a figyelmet, a közéletet különböző kiterjedésű, eltérő szinteken elrendeződő nyilvánosságok egymást átfedő, egymáshoz kapcsolódó, meglehetősen bonyolult egysége fogja mindinkább jellemezni.[6] Keane szerint ezek az eltérő kiterjedésű nyilvánosságok három alapvető szinten bontakoznak ki: mikro, mezzo és makro szinten.[7] A „mikro-nyilvánosságok" olyan szubnacionális szintű kommunikációs aktusokat ölelnek fel, amelyek helyi fórumokat kínálnak az egyénnek, a helyi érdekeltségű civil szervezeteknek, különböző lokális érdekcsoportoknak stb. A „mezzo-nyilvánosságok" nemzeti, társadalmi szintű kommunikációs terepeket kínálnak az állam, a politika, a közélet kérdéseiről kommunikálni akaró polgároknak, pártoknak, érdekképviseleteknek és más szervezeteknek. S végül az ún. „makro-nyilvánosságok" a globális problémák megvitatására alkalmas, a nemzeti kereteken túlmutató kommunikációs fórumok pl. nemzetközi tudományos, környezetvédelmi vagy emberi jogi kommunikációs fórumai, amelyek az Internet révén mára emberek milliárdjainak kínálnak közös kommunikációs közeget.

Ezek a különböző kommunikációs technológiák révén működő fórumok természetesen kapcsolatban vannak egymással, erőteljesen befolyásolják, formálják egymást. S ezáltal rendkívül összetetté teszik a közéleti kérdésekben állást foglaló politikus kommunikációs szerepét is. Ráadásul az új kommunikációs technológiák megjelenése és elterjedése egy új nyelvi kultúra és fogalmi világ forrásává is válik, amely éppúgy hatással van a politikai kommunikációra, mint a sokcsatornás tömegkommunikáció teremtette fórumok komplex rendszere.

A meggyőzési technikák alkalmazásakor ezért olyan, sokirányú megfelelési kényszer vezérli a politikust, melynek lényege, hogy a különböző kommunikációs technológiák nyelvi és képi világa révén más és más vonásokat mutató, de egymással valamilyen kölcsönhatásban lévő kommunikációs fórumokon ugyanolyan hatékonysággal tudja üzenetét a befogadókhoz eljuttatni. Ez az összetett kommunikációs szituáció egyrészt minden eddiginél bonyolultabb kommunikációs stratégiát igényel a politikustól, másrészt viszont óhatatlanul is az üzenet tartalmának leegyszerűsödéséhez, illetőleg a kommunikáció során érintett témák, értékek stb. instrumentalizálódásához vezet.

Mindez igaz a tömegkommunikáció lehetőségeit kiaknázó politikus erkölcsi dilemmákra és értékekre vonatkozó kijelentéseire is. Ezek a kijelentések ugyanis mindenki által feldolgozható kommunikációs panelekként épülnek be a politikus közlendőjébe, amelyek rendeltetése, hogy valamennyi, a politikus által számba vett kommunikációs szituációban egyforma hatékonysággal igazolják a hatalom megszerzéséért vagy megtartásáért tett lépéseket. Ez a kommunikációs kényszer kizárja a valódi erkölcsi dilemmákkal és értékekkel kapcsolatos, bonyolult eszmefuttatások lehetőségét, s akarva akaratlanul instrumentalizálja a döntési szituációkat, és a velük kapcsolatos erkölcsi megfontolásokat.

Napjaink politikai gyakorlatában az értékek, a dilemmák a meggyőző kommunikáció eszközeivé válnak, nem pedig valódi döntési szempontokká. Ezért van az, hogy noha valamennyi, a politikai programok, stratégiák ismertetésére irányuló kommunikáció értékcentrikus, a politikusok nem vagy csak ritkán térnek ki az értékek jegyében fogant döntési dilemmákra s még kevésbé a programokban ígért értékmegvalósítás diszharmóniájára és annak erkölcsi vetületeire.

Egy sajátos verseny alakul ki a sokcsatornás tömegkommunikáció közegében, amelyben a politikai ellenfelek célja egymás „túllicitálása” a hivatkozott értékek terén is, s amelynek lényege, hogy minél gyorsabban, minél hatékonyabban, minél meggyőzőbben juttassák el a célszemélyekhez a meggyőzésükre szánt információkat.

3.

Hitelesség, bulvárosodás és megváltozott közösség-fogalom

Ezt a fentiekben tárgyalt folyamatot gyorsítja fel az írott és elektronikus sajtó elbulvárosodása, vagy a médiakutatás újabb keletű fogalmával élve, tabloidizációja. Ennek során mind az írott, mind az elektronikus médiumokban a bulvár újságírásra jellemző műfaji sajátosságok válnak dominánssá. A bulvár sajtó egyre inkább kiszorítja a piacról a minőséget, az egyes orgánumokon belül egyre nagyobb helyet kapnak a bulvár cikkek és műsorok, sőt a cikkeket és műsorokat belülről is mindinkább áthatja a bulvár, ami sajátos, „kevert" műfajok megszületéséhez vezet.[8]

Ennek a tömegkommunikáció elterjedését kísérő jelenségnek a különböző médiumokban egyre erőteljesebben érzékelhető formai és tartalmi következményei vannak. Mind formailag, mind tartalmilag eluralkodni látszanak ugyanis az eddig elsősorban a bulvár vagy tabloid sajtóra jellemző sajátosságok. Gondoljunk például az elektronikus médiumok esetében a hírműsorok megrövidülésére, a komolyabb közéleti, politikai és a könnyedebb, szórakoztató témák mind látványosabb keveredésére, a korábban elsősorban a bulvár sajtó figyelmére számot tartó ügyek előtérbe kerülésére, vagy arra, hogy az ún. komolyabb, átfogóbb témák egyre inkább tabloid megközelítésben, a tévénézők, internetezők stb. életére, mindennapjaira gyakorolt hatásuk aspektusából kerülnek terítékre!

A tabloidizáció talán legfontosabb következménye azonban a közönség mind erőteljesebb bevonása a kommunikációs folyamatba az új kommunikációs technológiák elterjedése során egyre nagyobb teret kapó interaktivitás révén. A tabloid médiumok nyilvánvaló piaci érdekeket szem előtt tartva jelentős lépéseket tesznek a közönség irányába. Bekapcsolják őket a műsorokba, nyilvános fórumokat kínálnak a vélemények, álláspontok kifejtésére. Az amerikai szakirodalom az interaktivitásra épülő tömegkommunikáció jelenségét az új média (new media) kifejezéssel jelöli, ami alatt azon médiumok összességét érti, melyek anyagaik, műsoraik megszerkesztésekor előtérbe helyezik az interaktivitást, a publikum bevonását a kommunikációs folyamatba.[9]

A tabloidizáció formai és tartalmi következményei egyúttal a tömegkommunikáció nyelvének, a közvetített üzenet tartalmának leegyszerűsödését is maguk után vonják. A tabloid kommunikációs kultúra nem alkalmas átfogó problémák elmélyült elemzésére, komolyabb, a mindennapi problémákon túlmutató kérdések igényes, valóban sokirányú megközelítésére. Rövid, jól értelmezhető, „eladható" anyagokkal, műsorokkal és erőteljes

interaktivitással kell biztosítania az egyes sajtótermékek, televíziós csatornák, internetes magazinok stb. versenyképességét a mind több szereplőt felvonultató média piacon.

Miután a politikai kommunikáció alapvetően a tömegkommunikáció szférájában zajlik, a tabloidizáció folyamata felerősíti azokat a hatásokat, amelyeket a politikai kommunikációs szituáció komplexebbé válása gyakorol a politikai diskurzusok formai és tartalmi elemeire.

A különböző, egymással kölcsönhatásban lévő kommunikációs fórumokon egyforma hatékonysággal megnyilatkozni kívánó politikai aktorok akarva akaratlanul átveszik a bulvárosodó tömegkommunikáció nyelvi, formai eszközeit. A tömegkommunikációs folyamatok aktív szereplőiként alkalmazkodnak a tabloidizációs tendenciákhoz, ami értelemszerűen vonja maga után magának a politikai kommunikációnak az elbulvárosodását is.

A politikai gyakorlatot egyre inkább a végletekig leegyszerűsített kommunikációs üzenetek határozzák meg, amelyek, miként erre a fentiekben is utaltam, az értékek, döntési szituációk, erkölcsi dilemmák stb. mint kommunikációs témák instrumentalizálódásának irányába hatnak. A sokcsatornás tömegkommunikáció teremtette fórumok komplex rendszere és a tömegkommunikáció tabloidizációjának formai és tartalmi következményei olyan politikai kommunikációs gyakorlat irányába hatnak, amely egyre kevésbé alkalmas a politikus cselekedeteit motiváló valódi értékek feltárására és ezáltal a meggyőző politikai kommunikáció kritériumának tekintett hitelesség társadalmi, közösségi megerősítésére.

Az új kommunikációs elvárásokkal viaskodó politikusnak emellett szembesülnie kell azzal is, hogy a tömegkommunikációs eszközök használatával folyamatosan változik a magáról a közösségről alkotott képzetünk is. Az elektronikus kommunikációs technológiák elterjedésével ugyanis a közösséget egyre kevésbé tekintjük közvetlen, interperszonális kapcsolatok együttesének, és sokkal inkább közelítjük meg úgy, mint a közvetlen és közvetett emberi interakciókat egyaránt felölelő szimbolikus folyamatot. Vagyis a közösségről alkotott képzetünk egyre inkább eltávolodik attól a XIX. század eleje óta elterjed felfogástól, amely a racionálisan mechanizált, közvetett emberi kapcsolatokra épülő társadalommal a közösségi létet mint közvetlen, szerves emberi kapcsolatok, interakciók együttesét állítja szembe. A televíziózó, internetező vagy mobil telefonáló ember közösségi szerepét egyre inkább globális és nem lokális közösség-kritériumok segítségével határozza meg.

Erre a jelenségre hívja fel a figyelmet a kiváló kommunikációfilozófus, Nicola Green is, aki a kérdéskört a mobilkommunikáció irányából megközelítve, a következőképpen fogalmaz: „Az internethez és a „virtuális” közösségekhez hasonlóan a „mobilközösségek” értelmezésének is túl kell lépnie a „közösségek mint érdekcsoportok” fogalmán, sőt a „közösségek mint

személyközi és közös helyen megvalósuló kapcsolatok" szociológiai képzetén is. Ehelyett a „közösségek mint bizalmi folyamatok" képzete felé kell elmozdulnunk."[10]

Az új kommunikációs technológiák használatával megváltozott közösség-fogalmunk, a sokcsatornás tömegkommunikáció teremtette kommunikációs formák komplex rendszere, a tömegkommunikáció tabloidizációja tehát egyaránt olyan fejlemények, amelyek napjainkban alapvetően változtatják meg a politikai kommunikáció formai és tartalmi sajátosságait, a meggyőző politikai kommunikáció kritériumait, eszközeit, a politikus kommunikációs szerepével kapcsolatos társadalmi, közösségi elvárásokat.

Mindez, mint láthattuk, új kihívások elé állítja az alapvetően a tömegkommunikáció szférájában mozgó politikumot is, amely akarva akaratlanul alkalmazkodni kényszerül ezekhez a változásokhoz, és amely ugyanakkor nem távolodhat el azoktól az értékektől, amelyek hitelessé és ezáltal meggyőzővé tehetik ma is a politikai kommunikációt.

De hogyan őrizhető meg ebben az új kommunikációs gyakorlatban a meggyőző politikai érvelés kritériumaként nyilvántartott hitelesség? Hogyan lehet például az új kommunikációs technikák forgatagában valódi kommunikációs témaként feltárni a politikusok döntéseit meghatározó erkölcsi dilemmákat? Fenntartható-e a megváltozott politikai gyakorlatban a politikai közösség mint morális személyek közössége?

Ilyen és ezekhez hasonló kérdésekre kell a politikai kommunikáció megváltozott gyakorlatával szembesülő politikai elitnek mihamarabb megfelelő válaszokat találnia, ha valóban befolyásolni és ellenőrizni kívánja a politikai kommunikáció gyakorlatának változásához vezető folyamatokat. Csak az ezekre a kérdésekre adott megnyugtató válaszok ismeretében dolgozhat ki ma egy politikus olyan kommunikációs stratégiákat, amelyek révén a cselekedeteit motiváló értékeket, erkölcsiséget, felelősségérzetet hitelesen tudja közvetítetni az őt befogadó politikai közösség tagjai felé. Az egyre összetettebbé váló politikai kommunikációs gyakorlatot érzékelő politikai elit nem utolsó sorban ezeknek a válaszoknak az ismeretében válhat alkalmassá arra, és itt idézzük ismét Bibó Istvánt, hogy „megkeresse és alkalmazza is magára a társadalmi értékelésnek azokat az új szempontjait, melyek megfelelnek a megváltozott társadalmi közmeggyőződésnek, és alkalmasak a közösség megzavart harmóniájának a helyreállítására".[11]

JEGYZETEK

1. Bibó István, „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem”, in *Demokratikus Magyarország*, Budapest, Magvető Kiadó, 1994, 373. o.

2. Max Weber, *A politika mint hivatás*, Ford: Lannert I. – László G., Budapest, Medvetánc Füzetek, ELTE, MKKE, Művelődéskutató Intézet, 1989, 26. o.

3. Vö. Max Weber, *A politika mint hivatás*, 71-83. o.

4. Uo. 75. o.

5. Lásd Joshua Meyrowitz, *No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior*, New York-Oxford, Oxford University Press, 1986.

6. Lásd John Keane, „Structural Transformation of the Public Sphere”, *The Communication Review*, 1966, 1-22. o.

7. Uo. 8. o.

8. A témáról lásd Colin Sparks – John Tullock /szerk./, *Tabloid Tales. Global Debates over Media Standards*, Lanham, Rowman and Littlefield, 2000.

9. A témával kapcsolatban lásd Richard Davis – Diana Owen, *New Media and American Politics*, New York, Oxford University Press, 1998.

10. Nicola Green, „Community Redefined: Privacy and Accountibility”, in K. Nyíri /szerk./ *Mobile Communication. Essays on Cognition and Community*, Vienna, Passagen Verlag, 2003, 53. o.

11. Bibó István, „Elit és szociális érzék”, in *Demokratikus Magyarország*, id. mű, 22. o.